Friedrich A. von Hayek — en klassisk liberalist

Hans Siggaard Jensen

MOTTO:

En konstitution, der sikrer den størst mulige frihed ved at forme lovene således, at den enkeltes frihed kan eksistere sammen med frihed for alle.

I. Kant.

F. A. Hayek, der netop har fået nobelprisen i økonomi, er ikke blot økonom i snæver forstand, men i den brede forstand Adam Smith, John Stuart Mill og Karl Marx var det, dvs. han er filosof og politisk teoretiker i lige så høj grad. Hayek er en af de få, der har forsøgt at kritisere det nuværende monopolkapitalistiske samfund ud fra liberalistiske principper, og samtidig dermed har han søgt at reformulere de fundamentale principper, der må gælde for retfærdighed og politisk økonomi. Han forstår sig selv i den tradition, der udstikkes af navne som Montesquieu, Kant, Adam Smith og John Stuart Mill. Han er klassisk liberalist og mener, at det nuværende vestlige samfund har forrådt de klassiske liberalistiske idealer. Lad mig med det samme sige, at jeg ikke er liberalist, hvor meget dette end må ses som forskelligt fra at være fortaler for et kapitalitisk samfund. Dette forhindrer dog ikke for mig, at von Hayeks ideer kan have væsentlig interesse, idet han klart forsøger at finde eller måske snarere at genfinde den »rationelle kerne« i den klassiske liberalisme, og søger at formulere denne på en måde, der er relevant for dagens samfund. Jeg vil således søge at præsentere nogle af hans fundamentale ideer, iblandt hvilke også er, hvad Hayek betragter som fundamental kritik af socialismen. Det interessante faktum er, eller snarere var, at da jeg i 1968–69 fulgte von Hayeks seminar om »Law, Legislation and Liberty« ved University of California, i en tid da ungdoms- og studenteroprøret var på sit højeste, var von Hayek en kraftig kritiker af det daværende amerikanske samfund, og på forbavsende mange punkter helt enig med de synspunkter, der blev fremsat af personer fra oprørshold. Dette pegede for mig at se dengang på det faktum, at mange af ungdomsoprørets ideer var samstemmende med de ideer, de såkaldte utopiske socialister havde, og disse var igen, i deres halv-anarkistiske væsen, i virkeligheden den klassiske liberalisme i sin yderste konsekvens.

En af von Hayeks fundamentale påstande er, at et samfund ikke er en organisation, men en spontan orden. En organisation er planlagt og designed, mens en spontan orden udvikler sig af sig selv. Von Hayeks billede på forskellen er forskellen imellem en krystal og et ur. Krystallen er lige så ordnet og struktu-

reret som uret, men den er ikke designed af nogen, den er vokset frem af sig selv efter regler, der ikke er givet af nogen. På samme måde er det menneskelige samfund på væsentlige punkter vokset frem, f. eks. er al ret grundlagt på en af sig selv fremvokset sædvane, der så evt. kodificeres. En organisation er f. eks. staten, eller de foretagender, der udgør en stor del af økonomien. Ud fra denne distinktion slutter Hayek følgende: det er forkert, og desuden umuligt at gøre samfundet til en organisation. Dette skyldes ifølge Hayek, at menneskets viden altid er begrænset, vi kan ikke totalt forudsige konsekvenserne af vore beslutninger. De har en tendens til at blive anderledes end vi forstillede os. Denne begrænsning ved mennesket er vel nok for Hayek det fundamentale faktum, ud fra hvilket han bygger sit politiske syn op. Grundet denne begrænsning må mennesket eksperimentere sig frem, og for at denne eksperimenteren ikke skal få katastrofale følger, må intet individ eller nogen institution have absolut magt. I den traditionelle demokratiske tænkning har flertallet en sådan magt, og i totalitære stater har staten eller diktatoren den. Hayek er imod begge former for samfund, og som alternativ sætter han det konstitutionelle samfund. En konstitution er fundamentalt set en begrænsning af magt, især af regeringens magt.

Von Hayek hævder, at de fleste lovgivende forsamlinger og regeringer misbruger deres magt, bl. a. fordi de har for stor magt. I de nuværende demokratier udgøres magten af en regering, der har et flertal i den lovgivende forsamling bag sig, den såkaldte parlamentarisme. Vi kender alle dennes ulemper: partidiktatur, partidisciplin, diktatorisk magt til flertalsregeringer, der lader hånt om grundloven, jvf. f. eks. fællesmarkedsproblemerne herhjemme. Hayek hævder, at der er en fundamental forskel på at lovgive i form af love, der giver udtryk for fundamentale principper, der har gyldighed for alle uanset tid og sted, og så at lovgive i form af specifikke administrative afgørelser. Det danske Folketing har f. eks. begge funktioner. Lovgivning af fundamentale principper udvikler et samfund til en spontan orden, idet specifikke konsekvenser ikke kan forudses, ligesom sådanne principper sikrer og definerer frihed og lighed, da de ikke er rettet imod eller er for nogen bestemt gruppe eller person. Lovgivning af administrative beslutninger derimod udvikler samfundet til en organisation, hvor alting er kontrolleret og forudsigbart og medfører, at Folketing eller regering får magt over den enkelte eller over enkelte bestemte grupper. Projektet om at sikre en total lovgivning af administrative beslutninger er på grund af menneskets begrænsede viden dømt til at mislykkes, og medfører kun ufrihed og undertrykkelse.

Von Hayeks fundamentale kritik af socialismen som politisk teori og økonomisk praksis er, at den forsøger at gøre samfundet til en organisation, og hvis den ikke forsøger det, så tvinges den til det af økonomiske grunde, idet en central økonomisk planlægning er nødvendig, hvis man med statsejede produktionsmidler skal sikre en optimal udnyttelse af de forhåndenværende ressourcer.

Dette betyder, at staten får ubegrænset magt, og friheden mistes. Personlig mener jeg, at Hayek her har uret, men det ville føre for vidt at gå ind på en diskussion af dette, lad mig blot nævne, at i en socialistisk økonomi kunne folket udøve den begrænsende funktion, som Hayek hævder konstitutionen skulle have. Denne konstitution er vel heller ikke andet end et udtryk for de af folket opvoksede principper for ret og retfærdighed.

I sin polemik mod det nuværende kapitalistiske samfund angriber Hayek især ideen om social retfærdighed. Han mener, at der ikke er grund til at have to former for retfærdighed: retfærdighed og social retfærdighed. Der er og bør ikke være nogen så at sige højere retfærdighed, et samfund er enten retfærdigt eller uretfærdigt, og denne retfærdighed må kunne formuleres og praktiseres i forhold, der vedrører den enkelte og dermed samtidig sikrer det fælles gode. Dette skyldes, at Hayek ikke akcepterer samfundet som noget selvstændigt over individerne, der udgør det. Han er hvad der kaldes »metodologisk individualist«. Begrebet »social retfærdighed« forudsætter for Hayek at se, at man akcepterer principper, der er anvendelige på samfundet som helhed, men ikke på de enkelte individer. Også på dette punkt er han klassisk liberalist, og en kraftig kritiker af socialismen, der jo netop hævder, at der findes principper, der kan anvendes på samfundet, men ikke på individet. Hayeks påstand er, at man i den moderne velfærdsstat, hvor staten har fået uhyre stor magt, ofte sætter hensynet til en fiktiv social retfærdighed højere end pligten til at behandle den enkelte borger retfærdigt. Den enkeltes legitime rettigheder krænkes under henvisning til det almene vel, der alt for ofte blot er udslag af bestemte magtgruppers ikke-legitime interesser. Dermed bliver det, der var intenderet som demokratisk, til en magtkamp imellem interessegrupper, hvor den svageres legitime krav alt for ofte trampes under fode. Man kunne formulere Hayeks opfattelse paradoksalt som det, at den sociale retfærdighed oftest medfører en social uretfærdighed. Dette er igen et udslag af menneskets begrænsede indsigt, ignorancen, der alt for ofte glemmes i en tro på alvidenhed og almagt. Hayeks økonomi og filosofi kunne passende karakteriseres som en uvidenhedens økonomi og filosofi.

Udviklingen af partiapparater, i hvilke igen flertallet har magten etc. etc., medfører at mindre og mindre grupper får større og større magt, noget vi også kender fra det danske Folketing. Hayek anser derfor partisystemet som uheldigt og ødelæggende for frihed og lighed. Et middel til at bekæmpe partiapparater mener Hayek er at sikre, at politikere ikke kan genvælges. Partiapparatet eksisterer nemlig først og fremmest som mål i sig selv, derved at det skal sikre dem, der har magt, at de bevarer den. Såfremt politikere ikke kunne genvælges, ville de formodentlig benytte deres sunde fornuft frem for at se på Galluptal, hvad de skulle mene og gøre. Levebrødspolitikere er for Hayek en trussel mod et egentligt demokrati. Hayek ser også med skepsis på administrationen, dvs. embedsmændene. Disse uddannes i en tradition, der sikrer, at de ikke har

egentlig føling med og forståelse af samfundet. For at slå to fluer med et smæk foreslår Hayek, at afgåede politikere kan indgå i administrationen, idet de dels har erfaring fra almindeligt arbejde, og dels har den store erfaring lovgivningsarbejdet giver. Dette ville også muliggøre, at andre end netop statstjenestemænd kunne blive politikere, og dermed sikre et virkeligt folkestyre. En anden metode til at begrænse partiernes indflydelse og gøre dem til pressionsgrupper på linie med andre interesse-organisationer, ville være at gå over til et såkaldt flerdimensionalt valgsystem, hvor man ikke kun valgte efter bopæl, dvs. ofte stemmer på en kandidat, der er fra en ganske anden egn i landet, men vælger kandidater efter f. eks. alderklasse, arbejdssted, arbejdstype etc. Dette skulle sikre, at de i befolkningen faktisk værende anskuelser blev repræsenterede, ligesom den lovgivende forsamling blev et repræsentativt udsnit af befolkningen.

Von Hayek har direkte udformet principperne for en demokratisk konstitution, og har endda rejst rundt til forskellige udviklingslande, for om muligt at »overtale« dem til at indføre den. Det er så vidt jeg ved ikke lykkedes.

Et andet punkt hvor von Hayek's kritik af de vestlige samfund kan sættes ind, er over for Fællesmarkedet. Dette er jo netop en institution, der igennem Ministerråd og Kommission lovgiver med administrative beslutninger og ikke via almene retfærdighedsprincipper. Det er regeringerne i fællesskab, der har magten, og denne er ubegrænset, medens Parlamentet er henvist til en underordnet rolle. Det ville Hayek sikkert foreslå ændret til det omvendte.

F. A. Hayek: Law, Legislation and Liberty, Vol. 1. Routledge and Kegan Paul, London 1973.